

La gestió escolar a Barcelona (1900-1936). Iniciatives i limitacions de les institucions catalanes

School management in Barcelona (1900-1936). Initiatives and limitations of the Catalan institutions

per Cèlia Cañellas Julià i Rosa Toran Belver

RESUM:

Entre 1901 i 1936, la política educativa a Barcelona va girar entorn de les alternatives escola pública-privada, neutra-confessional, homogènia amb la resta de l'estat-catalana, que marcaren les controvèrsies dels partits presents al consistori, els republicans i la Lliga fins a 1923, i Esquerra Republicana entre 1931 i 1936. La dignificació de l'escola pública, iniciada amb activitats complementàries (colònies, cantines, escoles a l'aire lliure, ensenyaments de música i gimnàstica, ensenyaments domèstics), va seguir amb la construcció d'edificis d'un alt valor simbòlic i es consolidà amb l'establiment d'un règim especial per als mestres, el Patronat Escolar. La seva actuació quedà subjecta al marc de l'administració centralista i condicionada per les limitacions en matèria educativa de les successives institucions autonòmiques (Mancomunitat, Generalitat).

PARAULES CLAU:

Política escolar, Ajuntament de Barcelona, autonomia catalana i educació, Patronat Escolar.

ABSTRACT:

Between 1901 and 1936 the educational policy of Barcelona's local government hinged on a set of choices (public or private, religious or secular, aligned with state policy or fully [regionally] autonomous) which determined the incessant disputes between the participating parties sitting on the city council, the Republicans and the Lliga up to 1923, and Esquerra Republicana from 1931 to 1936. The improvement of public education and its enhancement in people's perceptions with the introduction of extracurricular facilities and activities such as school meals, field trips, open-air lessons, music lessons, P. E., and home-economics lessons this was followed by the construction of good buildings, a policy of great symbolic value and consolidated by the establishment of a special regime for teachers, the *Patronat Escolar*. Its performance, however, was constrained by its subjection to the framework of the central state administration and by the shortcomings in educational matters of the successive autonomous institutions, the Mancomunitat and the Generalitat.

KEY WORDS:

School management, Barcelona city council, catalan autonomy and education, *Patronat Escolar*.

1. Introducció

La durada del període autonòmic més dilatat de la història contemporània de Catalunya, des de 1979 fins avui, amb tot el que ha significat per a la construcció d'un sistema educatiu propi, ens pot fer oblidar el llarg camí transitat per arribar-hi i el fet que el trajecte encara no ha arribat a la seva fi, doncs, encara ara, en virtut de la contradictòria situació derivada dels avatars en l'aplicació de l'Estatut de 2006, el model educatiu pot ser qüestionat en aspectes de llengua i continguts des d'instàncies del govern central.

La comparació de les atribucions autonòmiques, pel que fa a l'ensenyament, entre els diferents projectes i textos estatutaris aprovats al llarg del segle xx mostra com la gestió d'un sistema educatiu propi per la llengua i els continguts ha sigut una reivindicació progressiva del catalanisme contemporani, acomodada a les estratègies de les diferents forces polítiques en relació amb l'Estat central, al llarg de diferents conjuntures.

La prudència i el possibilisme marcaren l'etapa del lideratge catalanista d'Enric Prat de la Riba, amatent a la defensa de la identitat lingüística, al respecte a la tradició jurídica i a la demanda de reconeixement institucional de la realitat catalana, però poc sensible a les exigències populars sobre educació, com ho palesa el contrast entre les exigències d'una llengua oficial única de la base 3 aprovada a l'assemblea de la Unió Catalanista a Manresa, el 1892, i la moderació de la reivindicació educativa contemplada a la base 15.¹ Tampoc foren radicals les exigències del programa electoral de Solidaritat Catalana (1907),² i fins que no existí la possibilitat d'assolir una institució d'abast català, amb les negociacions per a l'establiment de la Mancomunitat, no començà a perfilar-se l'opció regionalista en matèria educativa, sempre des del respecte a l'estructura administrativa de l'Estat, delimitada per la llei Moyano de 1857.³ El gir autonomista del catalanisme, a partir de la guerra europea i de la presa de consciència dels límits d'acció de la Mancomunitat, des-

1. «L'ensenyança pública en sos diferents rams i graus, deurà organitzar-se d'una manera adequada a les necessitats i caràcter de la civilització de Catalunya. L'ensenyança primària la sostindrà el municipi, i en son defecte, la comarca...». J. A. GONZÁLEZ CASANOVA, *Federalisme i autonomia a Catalunya*, Barcelona, Curial, 1974, 539.

2. «Cal, abans que tot, per assolir aqueixa alta finalitat de regeneració nacional, portar aquesta energia social salvadora a les funcions que només per invasió del poder o per atonia de la iniciativa social han vingut a ser funcions administratives directes o delegades de l'Estat, com l'ensenyança, la beneficència, les obres públiques, que en realitat formen la línia de saturació i confluència de l'acció del cos social i l'acció de la política de l'Estat. Moltes de les funcions d'ensenyança, beneficència i obres públiques han d'ésser confiades a organismes regionals representatius de la personalitat de les regions, amb possessió de mitjans propis per a executar-les». GONZÁLEZ CASANOVA, *Federalisme...*, 547.

3. La base 5 per a la Mancomunitat (1911) reclamava les funcions educatives de «9) enseñanza de artes y oficios, agrícola, industrial y técnica; y ampliación de los estudios y enseñanzas establecidas por el Estado...», sense que hi constes cap al·lusió específica a l'ensenyament en l'Estatut de la Mancomunitat aprovat per les Juntes de les Diputacions el 1914. GONZÁLEZ CASANOVA, *Federalisme...*, 553.

bordà el marc fixat pel regionalisme, privat del seu principal ideòleg i estratègia a partir de la mort de Prat. Fruit de la nova situació, l'Estatut d'autonomia, redactat i aprovat per l'Assemblea de la Mancomunitat el 1919, en l'article 6 del títol quart, atribuïa als futurs parlament i poder executiu regionals facultats per regir l'ensenyança en tots els seus graus i els altres serveis d'instrucció pública i belles arts, afirmava la gratuïtat i obligatorietat de la primera ensenyança i precisava l'obligatorietat de l'ensenyament del castellà a totes les escoles primàries.⁴

En la mesura que el catalanisme explicitava més clarament els seus objectius autonòmics es feia més difícil el diàleg amb els governs espanyols, recelosos, en matèria educativa, de la possible subvaloració de la llengua castellana i de la pèrdua de la funció patriòtica de l'escola. Així, la redacció final del projecte d'autonomia per a Catalunya, presentat al Consell de Ministres el 1919, especificava a la seva base 29, article 10, la irrenunciable tutela de l'Estat sobre qualsevol acció educativa i apuntava al que serà la característica del sistema educatiu català en el període republicà, és a dir, la dualitat de sistemes públics:

Con respecto a la instrucción primaria, el estado y los municipios seguirán en Cataluña el mismo régimen, sistema y condiciones del resto de España. Por su parte, podrá la región establecer y sostener a sus expensas cuantas escuelas estime convenientes, en las cuales, presupuestas siempre las condiciones normales de moralidad e higiene, será obligatoria la enseñanza de la lengua castellana, se habrá de observar en materia religiosa el régimen mismo de las escuelas sostenidas por el Estado, y la educación cívica deberá dirigirse a formar hombres amantes de su patria, tanto en la comunidad vecinal, como en la regional y en la nacional. El Estado, además de sostener cuantas escuelas y establecimientos estime convenientes para la enseñanza o la cultura, ejercerá sobre las escuelas primarias de la región,

La Llei Moyano (1857) garantia el control estatal de l'educació i la confessionalitat dels continguts i n'establia l'obligatorietat entre els sis i els nou anys, amb objectius acadèmics molt simples i gratuïtat per als alumnes pobres. Feia responsables als municipis del seu acompliment en el nivell primari amb Juntas locals i provincials de la Ensenyança, que havien de vetllar pel pagament del material, la construcció i sosteniment dels edificis i l'abonament del sou i la casa-habitació dels mestres. A partir del canvi de segle, el regeneracionisme impulsà la creació d'un ministeri per a la Instrucció Pública i Belles Arts (1900) i diverses reformes: es graduaren escoles, es crearen centres nocturns de formació tècnica i es modificaren els programes de les escoles normals, s'exigí titulació als ensenyants de les escoles privades, l'Estat assumí el pagament dels mestres i l'allargament de l'escolarització obligatòria fins als tretze anys. La contradicció d'aquest sistema centralista amb responsabilitat municipal raïa en la disparitat entre les obligacions i l'estretor de les finances dels organismes locals. La seva vigència fins a 1945 mostra la solidesa del model basat en l'aliança de l'Església amb l'Estat i la manca de voluntat de construir un sistema educatiu públic generalitzat a Espanya. Vegeu A. ESCOLANO. *La educación en la España contemporánea: políticas educativas, escolarización y culturas pedagógicas*, Madrid, Biblioteca Nueva, 2002.

4. Vegeu GONZÁLEZ CASANOVA, *Federalisme...*, 635.

como sobre las de los Municipios, las facultades suficientes para comprobar en cualquier tiempo la observancia de los antedichos requisitos.⁵

El lideratge de Francesc Macià assenyala una altra etapa en el devenir del catalanisme, i el seu projecte de Constitució provisional de la República Catalana, signat a L'Havana el 1928, en sintonia amb l'afirmació independentista, establí l'oficialitat única de la llengua catalana i l'obligatorietat i gratuïtat de l'ensenyança primària sota la responsabilitat de l'estat català, regulada per una Llei orgànica d'instrucció pública.⁶

L'empremta del macianisme influí també en el projecte d'Estatut redactat a Núria el 1931, amb l'afirmació de l'oficialitat de la llengua pròpia, el reconeixement de la responsabilitat de la Generalitat de Catalunya en matèria educativa, el dret a un ensenyament primari obligatori i gratuït en llengua catalana, amb l'obligació de l'ensenyament del castellà.⁷ Tanmateix la correlació de forces al si de les Corts espanyoles i les ofensives dels sectors socials més conservadors van afeblir la postura del govern central respecte al tema autonòmic, malgrat els acords presos a Sant Sebastià. L'Estatut, finalment aprovat l'agost de 1932, retallava el projecte votat des de Catalunya, establia la cooficialitat de les dues llengües i estructurava un sistema dual d'ensenyament públic.⁸

2. La situació escolar a la ciutat. Mancances i iniciatives renovadores

En la mesura que l'estructura centralista de l'Estat feia recaure sobre els Ajuntaments la responsabilitat de sostenir l'educació primària, l'anàlisi de l'evolució del sistema escolar públic a Barcelona, a partir de la primèria del segle xx, dóna pautes per entendre la complexitat competencial i les polítiques reformistes, davant la nova realitat social d'una ciutat en creixement i amb vocació de capitalitat. I, des del moment que la política catalana començà a configurar-se amb un sistema de

5. Vegeu GONZÁLEZ CASANOVA, *Federalisme...*, 602 i 622.

6. «Art. 195. La Llei orgànica d'Instrucció Pública i Belles Arts deurà establir i regular els següents serveis, partint del mínim que en aquest sentit havia establert la Comissió de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona.

Kindergartens, Excursions i Colònies escolars, Edificis ben airejats per escoles, Ensenyança primària obligatòria en català dels sis als dotze anys, Ensenyança secundària en català, dels idiomes castellà (obligatori), francès, anglès i alemany, potestatiu dos d'aquests, obligatori un d'ells...». Vegeu GONZÁLEZ CASANOVA, *Federalisme...*, 677.

7. Concretament l'article 31 especificava: «La Generalitat de Catalunya mantindrà escoles primàries de llengua castellana en tots els nuclis de població on, segons el darrer trienni, hi hagi un mínim de 40 infants de llengua castellana. En aquestes escoles s'ensenyarà la llengua catalana». Vegeu GONZÁLEZ CASANOVA, *Federalisme...*, 715.

8. «Títol II, article 7. La Generalitat de Catalunya podrà crear i sostenir els centres d'ensenyament, en tots els graus i ordres que cregui oportuns, sempre d'acord amb el que es disposa en l'article 50 de la Constitució, amb independència de les institucions docents i culturals de l'Estat i amb els recursos de la Hisenda de la Generalitat, dotada per aquest Estatut». Vegeu GONZÁLEZ CASANOVA, *Federalisme...*, 747.

partits propi, el debat entorn de l'ensenyament –públic-privat, laïcisme-confessionalitat, gestió pròpia o centralisme, catalanització de la llengua i continguts– esdevingué un pol d'enfrontament entre els partits i impregnà també la xarxa associativa de la ciutat.

L'augment de la població barcelonina, dels 535.000 habitants, l'any 1900, fins a 1.006.000 que assolí el 1930, es traduí en l'augment de la població en edat escolar, de la qual es fa difícil ajustar el nivell d'escolarització, ja que moltes escoles privades no declaraven l'alumnat real.

A la ciutat proliferaren les escoles religioses, a l'empara de la llibertat que la llei atorgava a la iniciativa privada. Enfocades a la formació de les classes benestants i a la transmissió de valors confessionals i d'ordre social, aquests centres es multiplicaren a partir de la primera dècada del segle xx, quan les lleis laïcistes de la III República francesa obligaren moltes congregacions a instal·lar-se a Espanya, on fundaren establiments escolars, la majoria ubicats en edificis de solemne arquitectura.

En canvi, bona part de les escoles públiques eren unitàries –només hi havia deu escoles graduades– i estaven situades en locals llogats habilitats per a la seva funció.⁹ Aital realitat feia recaure una gran proporció de la despesa municipal en els arrendaments de pisos, on també sovint hi havia l'habitatge del mestre. Les instal·lacions no complien, sovint, les mínimes normes de la higiene escolar quant a il·luminació i ventilació. Segons el mateix Ajuntament,¹⁰ a les 99 escoles unitàries públiques existents el 1907 hi estaven matriculats 11.600 alumnes, situació que millorà quan es produí el seu desdoblament, a proposta del regidor republicà radical Hermenegildo Giner de los Ríos, tot nomenant 91 mestres auxiliars.¹¹

L'alt grau d'analfabetisme urbà –38,75% el 1907–¹² responia en part a la manca d'oferta pública, enfront d'una demanda multiplicada pels trasbalsos demogràfics aparellats a les onades migratòries, i també a les dificultats econòmiques de bona part de la població que obligaven els infants a la sortida precoç de les aules per incorporar-se a la vida laboral.

9. Per a una visió de conjunt de l'evolució de l'ensenyament des de 1900, vegeu, J. MONÉS, *El pensament escolar i la renovació pedagògica a Catalunya 1833-1938*, Barcelona, La Magrana, 1977; J. GONZÁLEZ-AGAPITO, S. MARQUÉS, A. MAYORDOMO, B. SUREDA, *Tradicció i renovació pedagògica, 1898-1939; Història de l'educació: Catalunya, Illes Balears, País Valencià*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002; i amb més concreció sobre la ciutat de Barcelona i l'Ajuntament, A. GALÍ, *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya, 1900 a 1936, Llibre II. Ensenyament primari*, Barcelona, Fundació Alexandre Galí, 1978-1986.

10. AJUNTAMENT DE BARCELONA. ASSESSORIA TÈCNICA DE LA COMISSIÓ DE CULTURA, *Les construccions escolars*, 2a edició, 1922, 173.

11. *Anuario estadístico de la ciudad de Barcelona*, 1909, 183.

Hermenegildo Giner de los Ríos (Cadis 1847 - Granada 1923), germà del pedagog de la Institució Libre de Enseñanza, era catedràtic de Psicologia a l'Institut de Barcelona i autor de llibres i programes escolars en la línia renovadora i laica. Republicà i membre del Partit Republicà Radical, fou regidor de la ciutat de Barcelona el 1903 i 1915, i ocupà un escó de diputat a Corts en representació de la ciutat el 1908, 1910, 1914, 1916 i 1918.

12. *Anuario estadístico de la ciudad de Barcelona*, 1907, 237.

L'Ajuntament, en lloc d'optar per crear noves escoles, intentà pal·liar la situació amb una política de subvencions a escoles privades que garantissin la gratuïtat del servei, de manera que l'any 1906 un ampli ventall d'establiments, patronats, parròquies, ateneus obrers i centres republicans oferien 15.997 places.¹³ De fet, la iniciativa particular endegà petits negocis en relació amb la formació, mentre també sorgien propostes vinculades a idearis alternatius entre sectors populars i de la mitjana i petita burgesia, que basculaven entre els centres relacionats a l'Escola Moderna de Francesc Ferrer i Guàrdia (1901)¹⁴ i els més lligats amb les propostes del catalanisme, com ara la xarxa de les escoles de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana o les experiències de modernització elitista, com foren els Col·legis Mont d'Or (1905 i 1911).¹⁵ Fou justament en aquests centres, oposats des del punt de vista ideològic, on s'iniciaren pràctiques renovadores, a partir de la coeducació i la metodologia activa, amb diferents opcions pel que fa a la llengua vehicular de l'ensenyament.¹⁶ Alhora, també en sectors del magisteri oficial es manifestà la voluntat de debat sobre els grans temes que afectaven l'escola pública (nova pedagogia, higienisme, catalanització) a partir d'associacions pròpies, com ara la Federació de Mestres Nacionals de Catalunya (1908).

La precarietat en l'oferta educativa pública a la ciutat i els desitjos de renovació coincidiren en el moment històric del canvi de tendències polítiques a les institucions locals, amb la majoria a la Diputació barcelonina en mans de la Lliga Regionalista i el predomini republicà a l'Ajuntament de Barcelona fins a l'any 1915.

3. *El canvi polític a Barcelona. El reformisme republicà*

Són ben coneguts els efectes que tingueren les eleccions de 1901 (legislatives el maig, municipals el novembre) en la substitució a Catalunya de la rutinària alternança en el poder de conservadors i liberals per la nova dinàmica de confrontació entre republicans i regionalistes.¹⁷ Malgrat que l'Ajuntament barceloní va continuar regint-se per la mateixa Llei municipal de 1877, l'esperit de reforma influí el con-

13. *Anuario estadístico de la ciudad de Barcelona*, 1906, 307.

14. Per al moviment de les escoles racionalistes i el seu principal teoritzador Francesc Ferrer, vegeu P. SOLÀ GUSSINYER, *Ateneus obrers i la cultura popular a Catalunya (1900-1939)*, Barcelona, Edicions de La Magrana, 1978; del mateix autor, *Francesc Ferrer i Guàrdia i l'Escola Moderna*, Barcelona, Curial, 1978; *Educació i moviment llibertari a Catalunya (1931-1939)*, Edicions 62, Barcelona, 1980; *Educació i societat a Catalunya: una sinopsi històrica*, Lleida - Vic - Pagès-Eumo, 2011. També «El Centenari de Ferrer: un balanç historiogràfic i pedagògic», *Educació i Història: Revista d'història de l'educació* 16, juliol-desembre 2010.

15. Per a l'APEC, L. DURAN, *Pàtria i escola. L'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*, Catarroja, Afers, 1997.

16. Per a l'opinió de Ferrer sobre l'ús del català a l'escola Moderna, vegeu B. DELGADO i C. VILANOU, «Masoneria y educación en la Cataluña Contemporánea», *Historia de la Educación* 9, 1990, nota 68.

17. Estudis clàssics sobre el context polític del període són J. ROMERO MAURA, *La rosa de fuego: el obrerismo barcelonés de 1899 a 1909*, Barcelona, Grijalbo, 1975; B. DE RIQUER PERMANYER, *Lliga Regionalista: la burgesia catalana i el nacionalisme, 1898-1904*, Barcelona, Edicions 62,

sistori, amb el bagatge aportat des dels rengles del catalanisme conservador i des de la llarga tradició i accepcions del republicanisme.¹⁸

Les diferents coalicions electorals republicanes havien aglutinat candidatures heterogènies sota l'ideari antimonàrquic i laic, però la vella tradició catalanista i federal va anar quedant soterrada per la càrrega anticlerical i espanyolista del discurs revolucionarista de Lerroux. Nombrosos sectors de la classe obrera i part de la petita burgesia barcelonina s'emmirallaren amb les seves propostes de canvi sota els paràmetres del jacobinisme, s'entusiasmaren als acords de la Marsellesa i feren seus els objectius d'assolir una república amb separació Església-Estat, sense prerrogatives als ordes religiosos, i denostant el sentiment catalanista associat al conservadurisme encarnat per la Lliga. El republicans, partidaris de l'assumpció de les responsabilitats educatives per part de l'Estat, defensaven l'escola pública i alhora en denunciaven la ineficàcia, i consideraven que tan sols amb un canvi de règim es podia superar l'analfabetisme i la incultura.

Els rigidors republicans endegaren una labor de suplència en tot allò que l'Estat era incapaç d'oferir en l'àmbit de l'escola pública, amb l'horitzó fixat en la millora de les condicions de vida de les classes populars. Hermenegildo Giner de los Ríos va ser promotor de bona part de les iniciatives municipals, des del desdoblament de les escoles unitàries abans al·ludit fins al nomenament de mestres auxiliars, sent la seva obra més emblemàtica l'impuls de les colònies i semicolònies escolars, les cantines escolars, amb el colofó de la creació de l'Escola del Bosc de Montjuïc, l'any 1914, a càrrec de mestres oficials contractats pel municipi i que serví de precedent per al futur règim de Patronat i de la qual va ser nomenada directora Rosa Sensat.¹⁹

4. *La difícil simbiosi de nacionalisme i republicanisme. Solidaritat Catalana i el pressupost de Cultura de 1908*

A partir d'una base social de classe mitjana i de professionals liberals i amb un liderat exercit sobretot per intel·lectuals, s'organitzaren diferents grups polítics amb la voluntat d'unir la vindicació d'un canvi polític republicà a escala d'estat amb el nacionalisme catalanista.²⁰ Des del Centre Nacionalista Republicà (CNR, 1906), la

1977; J. B. CULLA, *El republicanisme lerrouxista a Catalunya: 1901-1923*, Barcelona, Curial, 1986; J. ÀLVAREZ JUNCO, *Alejandro Lerroux: el emperador del Paralelo*, Madrid, Síntesis, 2005.

18. Vegeu C. CAÑELLAS, *Política cultural de l'Ajuntament de Barcelona: 1916-1929*, tesi doctoral dirigida per Albert Balcells, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, 1982; C. CAÑELLAS i R. TORAN, «Dels Regionalistes de la Lliga a la Dictadura de Primo de Rivera: l'Ajuntament de Barcelona 1915-1931», *L'Avenç* 58, 1983, 210-217. Per a la concepció de la cultura d'ambdues formacions segeix tenint interès l'article de J. L. MARFANY, «Catalanistes i lerrouxistes», a *Recerques* 29, 1994.

19. Vegeu AJUNTAMENT DE BARCELONA. COMISSIÓ DE CULTURA. *Escoles a l'aire lliure del parc de Montjuïc*, Barcelona, 1921; J. GONZÁLEZ-AGÀPITO, *Rosa Sensat i Vilà, fer de la vida escola*, Barcelona, Rosa Sensat-Edicions 62, 1989; també B. DELGADO, *La Institución Libre de Enseñanza en Cataluña*, Barcelona, Ariel, 2000.

20. Vegeu S. IZQUIERDO BALLESTER i M. GEMMA RUBI CASALS (COORD.), *Els orígens del republicanisme nacionalista: el Centre Nacionalista Republicà a Catalunya (1906-1910)*, Barcelona, Cen-

Unió Federal Nacionalista Republicana (UFNR, 1910), el Bloc Republicà Autonomista (BRA, 1915), fins al Partit Catalanista Republicà (PCR, 1917), tots es presentaren com a alternativa als partits majoritaris i, malgrat el seu escàs ressò electoral i la minsa presència institucional, alguns dels seus dirigents, com ara Pere Corominas,²¹ gaudiren de respecte i influència. La seva acció política més destacada en el camp educatiu fou el projecte de Pressupost Extraordinari de Cultura de 1908, votat pel consistori barceloní mentre fou alcalde accidental Albert Bastardas.²²

En el devenir d'aquest pressupost municipal podem veure de nou la continuïtat de la demanda de catalanitat i gestió escolar pròpia, frustrades, però, pels entrebancs de la controvèrsia partidista i la intervenció des de les estructures legals de l'Estat centralitzador. Tot començà amb l'existència d'un romanent pressupostari que es va veure com una oportunitat per invertir en obra escolar, amb la creació de quatre grups experimentals per a quatre-cents alumnes cadascun, que havien de servir de model per a les futures escoles de la ciutat. Als nous centres, regits per una junta al marge del control de l'Estat, l'ensenyament havia de ser gratuït, en català i basat en els principis de la coeducació i la neutralitat. La proposta s'avenia amb la reivindicació d'una gestió pròpia del sistema educatiu, compartida pels regionalistes i pels republicans nacionalistes, i posava de manifest la sintonia comuna entre aquests i els radicals en l'admiració per l'ideari de la Institución Libre de Enseñanza.

El projecte tingué dins el consistori l'assentiment inicial de la Lliga, dels republicans radicals i dels republicans nacionalistes, i l'oposició dels regidors dinàstics, però, només fer-se públic, fou denunciat per l'Església en considerar-lo un atac a la moralitat (pel fet de compartir aules nens i nenes) i a la religió (per la neutralitat). La Lliga aviat sucumbí a aquest ambient contrari dels sectors clericals i monàrquics, i els radicals es feren ressò de les crítiques rebudes des d'alguns cercles del magisteri, que hi veien un perill per a la seva condició de mestres nacionals, i també acabaren per deixar de donar-hi suport. Finalment, el governador civil, fent ús de les seves atribucions, suspengué el pressupost, el 25 de febrer de 1909, amb l'argument que l'Ajuntament no tenia capacitat legal per aprovar-lo.

Faltaven uns mesos per a l'esclat de la Setmana Tràgica, els fets de la qual incrementaren la pressió clerical contra l'ideari escolar laic, però l'ofensiva conservadora i eclesial es mantenia des de 1904, arran de l'atemptat contra els monarques per part de Mateu Morral, col·laborador de l'Escola Moderna. Fou aleshores quan

tre d'Història Contemporània de Catalunya, Generalitat de Catalunya, Departament de Vicepresidència, 2009; S. IZQUIERDO BALLESTER, *El republicanisme nacional a Catalunya: la gestació de la Unió Federal Nacionalista Republicana*, Barcelona, Societat Catalana d'Estudis Històrics (I.E.C.), 2010.

21. Pere Corominas (Barcelona 1870 - Buenos Aires 1939), casat amb la mestra Celestina Vig-neaux, fou advocat, economista i escriptor, professor de l'Escola d'Alts Estudis Comercials i relacionat amb la Institución Libre de Enseñanza. Republicà nacionalista, fou regidor el 1909, ocupà escó al Congrés a les legislatures de 1910 a 1914. Per a la seva trajectòria, vegeu S. IZQUIERDO, *Pere Corominas (1870-1939)*, Barcelona, Fundació Josep Irla, 2009.

22. A. PÉREZ-BASTARDAS, *Barcelona davant el pressupost extraordinari de cultura de 1908*, Barcelona, Mediterrània, 2003.

s'encetaren els procediments judicials contra Francesc Ferrer i Guàrdia i les campanyes que aconseguiren imposar un control governamental sobre les escoles racionalistes fins arribar al clímax amb l'execució de Ferrer el 1909. Però la caiguda de Maura, identificat com a instrument de la política clerical, i l'ascens del nou govern liberal de 1910 temperaren aquestes mesures i es tolerà obrir de nou les escoles laiques clausurades a la ciutat.²³

5. *La Lliga Regionalista i la Mancomunitat de Catalunya*

Per als ideòlegs regionalistes, la dinamització de Catalunya passava inicialment per poder dirigir el país des dels propis organismes locals, diputacions i ajuntaments, procés iniciat amb la presidència de la Diputació barcelonina en mans d'Enric Prat de la Riba, l'any 1906. Les reformes educatives, bàsiques per a la modernització, estaven en el seu punt de mira i la seva estratègia donava pes a l'ensenyament en la construcció nacional. La Lliga incidí en totes les propostes legislatives reformistes per assegurar-se el control educatiu a escala regional, com les bases per a la reforma de l'administració local de 1907, i feren explícita la demanda que les funcions d'ensenyament fossin «confiades a organismes regionals representatius de la personalitat de les regions» en el programa de Solidaritat Catalana, llegit al Tívoli el 14 d'abril de 1907.²⁴

L'objectiu de construcció d'un sistema educatiu propi va estar darrere de les accions empreses per la Mancomunitat, organisme constituït el 6 d'abril de 1914.²⁵ El seu estatut, aprovat el mes de desembre de 1913 per les Corts de Madrid, fixava a les seves bases 5 i 7 les atribucions en matèria educativa, però els seus limitats recursos de finançament, que no sobrepassaven els de les anteriors diputacions catalanes, posaren fre a l'acció de la nova institució autonòmica. Per a la Lliga, l'escola era un mitjà de catalanització, estratègia compartida des de molts sectors del catalanisme cultural:

Si tenim molts diputats i molts regidors i no tenim escoles, els homes que ens segueixin ho faran portats per l'amor instintiu que senten per Catalunya, però el seu patriotisme no serà conscient i qualsevol contratemps el farà trontollar... Que les escoles de Catalunya siguin catalanes és cosa normal, la cosa que no és normal ni natural és que siguin castelleses... Portar el sentiment de catalanitat a l'ensenyament no és fer política, és fer pàtria.²⁶

23. El clàssic estudi de J. Connelly Ullman posà de manifest la importància simbòlica atorgada a les escoles religioses pels incendiaris d'agost de 1909. Vegeu J. CONNELLY ULLMAN, *La Semana Trágica, Estudio sobre las causas socioeconómicas del anticlericalismo en España*, Barcelona, Ariel, 1972, 577-583.

24. GONZÁLEZ CASANOVA, *Federalisme...*, 545-546, 549.

25. A. BALCELLS *et al.*, *La Mancomunitat de Catalunya i l'Autonomia*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1996.

26. *La Revista* 16-7-1920.

Quant a l'obra escolar, la Mancomunitat continuà l'empresa a la Diputació barcelonina, responsable d'atendre el nivell secundari, amb la modernització de l'Escola Industrial, transformada en Escola del Treball el 1913, i la creació d'una xarxa d'ensenyaments tècnics i industrials.²⁷ En canvi, la creació d'escoles en el nivell elemental va tenir caràcter experimental i es limità a un petit grup en una població de cadascuna de les províncies catalanes, amb l'objectiu de crear prototips per posar les bases de forma gradual amb vista al futur:

La Mancomunitat estudia l'assaig de l'ensenyament primari en petita escala, però en forma que pugui topar amb tots els problemes, des dels que constitueixen l'esperit de l'ensenyament nacional... fins als més externs.²⁸

Amb aquesta fita, l'atenció se centrà vers la formació de mestres, a través de la revista *Quaderns d'Estudi* (1914), les Escoles d'Estiu (1914) i els Estudis Normals (1919), i vers la difusió dels nous mètodes pedagògics, a través del Consell d'Investigació Pedagògica (1913), amb especial èmfasi vers les propostes de la Dra. Maria Montessori.²⁹

Els polítics regionalistes i el seu entorn pedagògic valoraven experiències fruit d'iniciatives privades de caràcter elitista, com ara el Col·legi Mont d'Or, pel seu avantguardisme i catalanitat, i defensaven les escoles confessionals. En canvi, eren proclius a les crítiques a l'escola estatal, fet que els distancià dels mestres nacionals més renovadors:

Un dels mals pitjors que es poden fer a Catalunya és que la gent que es diu catalanista i exerceix càrrecs públics, tractin malament als directores de consciències, els mestres. Mentre hi hagi secretaris d'ajuntament eminentment autonomistes que amb consentiment d'alcaldes i regidors amenacin els mestres de fer-los ressuscitar els vergonyosos dies anteriors a 1900; mentre hi hagi Diputacions que deguin l'augment gradual de sou; mentre hi hagi municipis que estiguin en descobert per atencions de primera ensenyança, no pot haver-hi intel·ligència entre el Magisteri Català i el nacionalisme...³⁰

A on són els edificis escolars i els centenars de mestres que es necessiten per arreplegar el sens nombre de criatures que no poden tenir cabuda en les nostres pèssimes escoles i vaguen esmaperdudes pels carrers i places de Barcelona? A on són els metges desinteressats que visiten les nostres escoles i

27. Centrat a l'Escola del Treball, es útil l'article de R. ALBERDI, «Política i ensenyament a Barcelona. L'Escola del Treball (1913-1930)», *Recerques* 14, 1983. I, en general, J. MONES, *Formació professional i desenvolupament econòmic i social català (1714-1939)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2005.

28. MANCOMUNITAT DE CATALUNYA. *L'obra realitzada. Anys 1914-1923*, vol. II, *Cultura i Instrucció*, Barcelona, 1923, 249.

29. *Pedagogia, política i transformació social (1900-1917)*, Barcelona, Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana (IEC), 2008.

30. T. VICENS, «Explicant veritats», *Butlletí Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana* 8, novembre 1918.

mediquen les criatures i allegeren la feina dels mestres i aconsellen als pares i es posen en comunicació amb les autoritats i commouen l'opinió pública per a cridar en nom de la ciència i la humanitat contra la maleïda indiferència d'aquesta societat aburgesada, que permet que les races dels treballadors s'ofeguin en els inadequats locals de la majoria d'escoles públiques i moltes de particulars, mentre els fills de la fortuna llueixen les gràcies de tots els esports en públics certàmens?³¹

La concepció jacobina de l'escola neutra sostinguda pels republicans havia forçosament de contraposar-se amb la iniciativa regionalista empresa des de la Mancomunitat:

¿Acaso la Mancomunidad pone ese herramental de cultura al servicio de un ideal estrictamente pedagógico?... Para cuantos conocemos a fondo los problemas de la cultura que renuevan el movimiento nacionalista catalán es notoria una de estas dos cosas: o que la cultura para la Mancomunidad es un útil de la política o que la política le señala la ruta a esa cultura...³²

I, en conseqüència, quan la Lliga proposà la reforma de les escoles tècniques especials dependents de la Diputació de Barcelona, i un sistema propi de nomenaments, els radicals feren costat a l'Asociación Nacional del Magisterio Primario tot assumint la defensa del funcionariat i de les oposicions, fins arribar a plantejar el tema a les Corts espanyoles, de la mà d'Hermenegildo Giner, aleshores diputat per Barcelona.

No els quedava als radicals altre remei que recórrer a Madrid, quan la majoria dels diputats de la Mancomunitat responien en qüestions de cultura als dictats del catalanisme, bé des dels rengles de la Lliga, bé amb el suport que el regionalisme gaudia en aquest àmbit institucional del republicanisme nacionalista. La situació no era la mateixa a l'Ajuntament de Barcelona, on el substrat popular de la perifèria urbana mantenia el predomini radical a la representació consistorial, fins que la Lliga, en aliança amb els republicans nacionalistes, optà també per la denúncia a les Corts espanyoles de les corrupteles de determinats regidors lerrouxistes, provocant la davallada radical a partir de les eleccions de 1913 i 1915.

Les limitacions del govern mancomunitari i els canvis en el pensament nacionalista arran de la guerra europea ajudaren a incentivar la lluita per a l'autonomia i per a la catalanització educativa, moviment que tingué moments claus en l'Assemblea de Parlamentaris el 1917 i els debats per l'Estatut d'autonomia de 1918-1919.

6. *La Comissió de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona*

La nova correlació de forces municipal a partir de 1915 facilità l'aplicació de l'estratègia regionalista de control de les institucions locals. Amb l'assoliment de la

31. R. PORQUERES, «El catalanisme i l'escola pública», *El Clamor del Magisterio*, 16-1-1917, 22.

32. A. MONTANER, *El Progreso*, 5-6-1916.

majoria al consistori de la capital catalana s'impulsà la creació de la Comissió de Cultura, a proposta del regidor de la Lliga Lluís Duran i Ventosa, el gener de 1916. La iniciativa desvetllà suspicàcies entre els radicals, davant la possibilitat que l'Ajuntament es transformés en mirall d'allò que es realitzava a la Diputació. No endebades naixia en el moment de transició entre l'hegemonia política d'una a l'altra formació.

Fins aleshores els serveis escolars, educatius i culturals de la ciutat depenien de les comissions permanents de Foment i Governació, o bé d'altres especials, com ara la de Colònies i Escoles del Bosc, o bé d'organismes, amb atribucions específiques, com fou la Junta de Museus, dispersió que no facilitava cap mena de planificació ni servia per proveir-les de recursos humans i tècnics coherents. La nova Comissió Permanent, integrada per sis regidors, havia de tenir competències sobre les escoles nacionals, els grups escolars, les escoles d'arts, l'escola de música, les escoles de cecs, sord-muts i anormals, les escoles de labors i tall per a la dona, a més del foment d'institucions culturals, biblioteques, exposicions, arxius i publicacions i belles arts. En el llarg debat suscitat en els escons consistorials entre el regionalista Duran i el radical Giner no hi mancaren, en boca d'Enric Vila Marieges, les acusacions dels republicans nacionalistes vers la Lliga respecte de la seva voluntat de monopolitzar el catalanisme i atiar la lluita entre catalans i anticatalans.

La proposta, amb 27 vots favorables de la Lliga, amb el suport de la minoria dinàstica, enfront dels 24 contraris dels republicans, fou consensuada posteriorment a partir de les esmenes de Giner de los Ríos, en el sentit d'ampliar el nombre dels seus integrants a set i d'atorgar a la comissió el caràcter d'especial (pocs anys després passaria a ser permanent). La seva composició, reflex de la correlació de forces al consistori en el moment de la seva creació, amb tres regidors de la Lliga Regionalista, tres del Partit Republicà Radical i un de la Unió Federal Nacionalista Republicana,³³ varià a partir de les eleccions de 1917, d'acord amb els resultats electorals en favor de la majoria regionalista.

L'auge de la Lliga no responia a un augment significatiu del seu seguiment electoral, sinó més aviat era fruit del decantament de bona part de l'anterior vot republicà per l'abstenció, accentuat des del Pacte de Sant Gervasi de 1914, que promogué la coalició entre radicals i republicans nacionalistes. La guerra europea havia fet canviar moltes perspectives i obrí pas a una nova etapa, en la qual l'acció política passà més pel carrer que per les urnes.

La mobilització social atenyia també l'àmbit educatiu, des de la creença generalitzada que la formació era l'únic camí cap al progrés social i la consolidació d'una consciència cívica, de manera que, mestres i entitats ciutadanes començaren les pressions vers l'Ajuntament per a la millora de les escoles públiques. En efecte, la ineficàcia institucional no aconseguia tirar endavant projectes anteriors, com ara el Pla de la Comissió Municipal de Reforma de 1910 que havia previst la construcció d'edificis per a 20.000 alumnes.³⁴ L'any 1915, la Societat Barcelonesa d'Amics de la

33. Sessió municipal 18-1-1916.

34. Dictamen 13-5-1910. AJUNTAMENT DE BARCELONA, *Les construccions...*, 137.

Instrucció, amb el suport de les entitats econòmiques i culturals més significatives de la ciutat,³⁵ féu un projecte per a 60 grups escolars i, el gener de 1916, l'Ateneu Enciclopèdic Popular encetà una campanya, liderada per Manuel Ainaud, en la qual es reclamaven «edificis bells i higiènics per a escoles públiques, en un marc de formació de l'ànima col·lectiva».³⁶

Des de la seva creació, la Comissió de Cultura reproduí els esquemes anteriors, amb els regionalistes donant suport des del municipi a la tasca de l'organisme provincial, i els republicans promovent subvencions cap a les escoles nacionals i a l'institut de segon ensenyament. El gran repte era, però, afrontar de manera decisiva els dèficits d'escolarització i oferir edificis que poguessin competir amb la suntuositat i magnificència de les escoles confessionals, objectiu palès amb la proposta del regidor radical i arquitecte Manuel Vega i March. Atesa la xifra de 20.000 nens sense escola, Vega planejà construir, en un període de deu anys, 37 grups escolars, concebuts sense monumentalisme i amb força capacitat, en solars propietat de l'Ajuntament o susceptibles de ser adquirits, finançats en un 50% per subvenció estatal i la resta des del municipi amb l'estalvi en lloguers, amb la inversió dels llegats i deixes per a fins escolars i amb romanents pressupostaris.³⁷ L'abril del mateix any, Enric Vila Marieges, regidor de la Unió Federal Nacionalista Republicana, féu arribar a la Comissió de Cultura una altra proposta per a la construcció de 40 escoles graduades per a 16.000 nens, sufragada amb els estalvis ja previstos per Vega, la subvenció estatal i un emprèstic de 8 milions de pessetes.³⁸

Ambdues propostes eixamplaren la implicació ciutadana en els debats, fins arribar a la crida del president de la Comissió de Cultura a les entitats culturals i econòmiques, per aportar iniciatives des del punt de vista pedagògic, arquitectònic i inclús artístic.³⁹ Finalment, el maig de 1916, la Comissió de Cultura presentà al ple municipal el Pla general de distribució dels edificis escolars, que preveia 29 edificis amb capacitat per a 20.500 alumnes, distribuïts pel territori segons les recomanacions dels higienistes, sobre un màxim de dos quilòmetres diaris en el desplaçament dels infants. Les escoles, graduades, estarien dotades de totes les aules necessàries per als ensenyaments pràctics, així com de cantines, banys i dutxes, patis d'esbarjo i servei d'inspecció mèdica.

Aquest gran pas per afrontar des de la responsabilitat municipal el problema escolar de la ciutat no podia córrer el perill de ser frenat i deturat per estèrils discussions ideològiques ni confrontacions partidistes. Així, des de la Comissió de Cultura se cercà una fórmula que permetés la continuïtat de l'obra empresa, més enllà dels canvis en la correlació de forces municipals que es produïen arran de les eleccions bianuals. La solució va ser la creació d'una Assessoria Tècnica, assignada a Manuel Ainaud Sánchez, home de consens amb elevada preocupació cultural i

35. *El Progreso*, 27-5-1915.

36. *La Publicidad*, 16-2-1916; *La Veu de Catalunya*, 15-2-1916; *El Progreso*, 8-2-1916.

37. *Anuario estadístico de la ciudad de Barcelona*, 1916, 175-182.

38. *Anuario estadístico de la ciudad de Barcelona*, 1916, 182-183.

39. AJUNTAMENT DE BARCELONA, *Les construccions...*, 159-162.

cívica, que tingué el vistiplau de totes les formacions polítiques.⁴⁰ A la seva designació seguí immediatament la creació d'una infraestructura administrativa i tècnica amb seccions d'Arquitectura i Higiene Escolar, càrrecs en els quals se situaren professionals reconeguts en el món de la cultura barcelonina.⁴¹

Manuel Ainaud fou molt més que un tècnic en educació;⁴² fou el principal propagador d'un nou concepte d'escola pública ciutadana, que englobava els pressupostos irrenunciabls de gratuïtat, catalanitat i neutralitat sota una nova visió del barcelonisme cívica, proper als postulats del Noucentisme. Per a l'Assessoria Tècnica, l'escola era una eina d'integració a la vida col·lectiva de la ciutat:

Els edificis escolars a bastir per la nostra ciutat deuen encloure, doncs, totes les condicions higièniques que deu reunir un bastiment d'aquesta classe, i molt més per a que supleixin suficientment les que no reuneixen les habitacions i carrers on habiten generalment els nois que assisteixen a aquestes escoles, deuran tenir aquelles condicions de bellesa que facin l'estada agradable i amusin l'anima del noi, i que a l'ensems estiguin voltats de totes les institucions complementàries de l'escola primària i de tots els serveis de les obres post i circum escolars...⁴³

Venturosament per a Barcelona, anem a emprendre la construcció d'edificis escolars en uns moments en què la complexitat de l'Escola popular ha estat detingudament analitzada i la finalitat a complir de la qual ha estat gairebé definida. Sabem que la missió de l'escola moderna tendeix a donar a les multituds aquella educació necessària per a esdevenir una col·lectivitat conscient, impulsada per un mateix pensament i col·laborant en una mateixa empresa.⁴⁴

7. Els primers grups escolars. La monumentalitat dels edificis de Josep Goday

Iniciar alguna de les construccions previstes era inajornable, si hom volia dotar de credibilitat la voluntat de solucionar amb urgència el problema escolar. I l'objectiu es concretà en la construcció d'un grup escolar amb alt valor simbòlic, en un lloc cèntric. Gràcies a un llegat d'Àngel Baixeras⁴⁵ i a l'existència d'un solar a la Via

40. Dictamen presentat pel regidor monàrquic Noel Llopis el 25-1-1917.

41. Sessió municipal 21-6-1917.

42. Per a la figura d'Ainaud, vegeu S. DOMÈNECH, *Manuel Ainaud i la tasca pedagògica a l'Ajuntament de Barcelona*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995.

43. AJUNTAMENT DE BARCELONA, *Les construccions...*, 181.

44. AJUNTAMENT DE BARCELONA, *Les construccions...*, 164.

45. Àngel Baixeras fou l'autor del projecte de Reforma Interior de la ciutat. Cedí a l'Ajuntament 500.000 pessetes dels seus honoraris per a la construcció d'una escola pública municipal que romanien sense destí a les arques municipals des de la seva mort, l'any 1892.

Vegeu AYUNTAMIENTO DE BARCELONA, DELEGACIÓN DE CULTURA, INSTITUTO PEDAGÓGICO MUNICIPAL, *Grupo Escolar Baixeras*, Barcelona, 1951.

Laietana, l'avinguda principal de la Reforma de la ciutat vella, en la qual s'estaven ubicant edificis singulars, l'arquitecte Josep Goday Casals projectà un edifici de gran sumptuositat en l'exterior i en els espais de circulació (escales, halls) i de bona funcionalitat a les aules i serveis. El Grup Escolar Baixeras es convertí en una icona de la ciutat, malgrat els seus evidents dèficits derivats de la ubicació en una via cèntrica (soroll i perill per als nens a les entrades i sortides) i de les limitacions del solar (forma irregular) i del seu aprofitament al màxim (manca de patis).

El prototipus arquitectònic dissenyat per Goday s'anirà repetint amb variacions en els altres grups escolars monumentals, dels quals només La Farigola, a Vallcarca, del mateix any, mantingué la proporcionalitat entre la superfície construïda i lliure.⁴⁶ Qualificats de «Palau de l'Educació, monuments d'esperit, cultura i civilització» en el moment de la seva inauguració⁴⁷ i posteriorment valorats per la historiografia com la plasmació formal més clara del Noucentisme,⁴⁸ aquests edificis foren també objecte de crítiques. Els radicals denunciaren la voluntat regionalista de fer una política d'aparador, més que pensar a escometre el problema global de les mancances escolars,⁴⁹ opinió fins a cert punt compartida per sectors del magisteri públic. També la Comissió Provincial Sanitària, en el seu informe de juny de 1921, opinà que «sería mejor empleado el dinero a invertir por el Ayuntamiento de Barcelona destinarlo a la construcción de pequeños grupos escolares diseminados en la población... conveniencia de establecer Escuelas al aire libre en todos los parques, jardines y plazas que reunan buenas condiciones... en cuyas Escuelas, de construcción sumamente económica, podrían recibir enseñanza muchos niños que se perjudican con la asistencia a locales cerrados...».⁵⁰

Però l'acció de la Comissió de Cultura no es limità als grups escolars. Es prosseguí amb l'obra paraescolar d'inicis de segle, cantines i colònies, es potenciaren els banys de mar, les semicolònies o escoles a l'aire lliure, entre les quals destacà l'Escola del Mar (1922), es crearen biblioteques circulants, es reorganitzaren les escoles especials de cecs, sordmuts i anormals, les de labors i oficis de la dona i les complementàries d'oficis, i s'elaborà el Pla de conjunt dels jardins d'infants i camps de joc de Barcelona, dels quals se'n començaren a construir dos.⁵¹

8. *El Patronat Escolar*

La construcció d'escoles i equipaments complementaris formava part d'un objectiu de més volada, l'assoliment de la gestió pròpia dels centres, amb dret al

46. AJUNTAMENT DE BARCELONA, *Escola Graduada de nenes de Vallcarca*, 1922.

47. *D'Aci, d'Allà* 52, 1922.

48. Una revisió actualitzada de l'obra de Goday a A. CUBELES i M. CUIXART, *Josep Goday Casals. Arquitectura escolar a Barcelona de la Mancomunitat a la República*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 2008.

49. «Reformas en la enseñanza local. Como han de hacerse los locales-escuela», *El Progreso*, 22-1-1917.

50. AJUNTAMENT DE BARCELONA, *Les construccions...*, 255-256.

51. AJUNTAMENT DE BARCELONA, COMISSIÓ DE CULTURA, *Els jardins dels infants*. Barcelona, 1920.

nomenament dels mestres que hi havien d'ensenyar. Un pas previ havia sigut el funcionament de l'Escola del Bosc sota un règim especial, facilitat pel seu caràcter d'escola a l'aire lliure i autoritzat per la Reial ordre de 20 de desembre de 1916, que permeté a l'Ajuntament el nomenament de la direcció i dels mestres, sempre que formessin part de l'escalafó del magisteri oficial. Començava així la implicació dels mestres públics en la renovació de l'escola oficial, sota els auspicis de l'Ajuntament, trencant els malentesos que s'havien creat arran de l'obra empresa des de la Mancomunitat.⁵²

Després d'un intent frustrat de delegar en la Junta Local de Primera Ensenyança el govern i direcció de totes les escoles primàries de la ciutat,⁵³ s'encetaren gestions davant el Ministeri per organitzar els nous grups escolars en règim de Patronat,⁵⁴ seguint el model del que ja funcionava a Madrid, la qual cosa significava atorgar-los-hi un caràcter experimental, en ser considerats escoles annexes per a les pràctiques dels alumnes de magisteri. Finalment el Reial decret de febrer de 1922 autoritzava el Patronat Escolar,⁵⁵ que permetia escollir i nomenar mestres per part de l'Ajuntament, sempre que formessin part de l'escalafó oficial. La via del pragmatisme havia aconseguit àmplies atribucions educatives municipals, amb un assaig de gestió escolar pròpia, limitat en el seu abast a dues escoles de caràcter experimental, els Grup Escolar Baixeras i el Grup Escolar La Farigola, però abandonant els objectius de catalanització per la llengua i continguts, com retragueren a l'Ajuntament sectors del republicanisme d'esquerres⁵⁶ i l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, que recelava del funcionariat estatal.

Sense deixar de manifestar la seva preocupació pel fet que la gran massa de nens barcelonins continuava mal atesa, bona part del magisteri oficial veié el Patronat com un pas decisiu en la seva dignificació de la seva tasca, ja que la selecció valorava la professionalitat i implicació en els cercles de renovació pedagògica, i oferia espais adequats i material didàctic adient; i millores econòmiques i laborals, com ara la gratificació per la dedicació i el treball en equip.

52. Segons Galí, existia un gran desconeixement entre els polítics i intel·lectuals catalanistes del món del magisteri i aquest distanciament propicià «l'errada lamentable de no complir amb els mestres quant a augment gradual de sous que la Llei de 1857 (art. 196 i 197) assenyalava amb càrrec al pressupost de les Diputacions... sabem que, tot just creada la Mancomunitat, van anar a veure Prat de la Riba per oferir-se i exposar-li la vergonya del retard de les diputacions... però els augments no foren satisfets i la vergonya continuà almenys fins l'any 1917, en que l'APEC es va adreçar a la Mancomunitat instant-la perquè resolgués definitivament aquella qüestió...», A. GALÍ, *Història de les institucions...*, llibre II, 1a part, «Ensenyament primari», 272.

53. Dictamen signat per S. Andreu, J. Bofill i M. Vega i March el 17-3-1917, citat a AJUNTAMENT DE BARCELONA, *Les construccions...*, 288-293.

54. Proposició aprovada en sessió municipal 12-10-1921, citat a AJUNTAMENT DE BARCELONA, *Les construccions...*, 294-297.

55. Format per l'alcalde, els vocals i l'assessor tècnic de la Comissió de Cultura, l'inspector de 1er ensenyament de Barcelona i una professora de la Normal.

56. «La cuestión escolar. El idioma y la escuela», *La Publicidad*, 19, 21 i 22-2-1922.

9. Les conseqüències del cop d'estat de Miguel Primo de Rivera

Pocs dies després d'assumir el govern, Primo de Rivera prohibí l'ús públic de la llengua i l'exhibició dels símbols de Catalunya, alhora que destituïa els ajuntaments electes i els substituïa per comissions gestores. La Comissió de Cultura quedà formada per regidors nomenats pel governador civil i, malgrat que es van mantenir les seves atribucions, quedà restringida en la seva actuació, i se'n va rebaixar la dotació. Suprimí el Patronat Escolar el 14 de febrer de 1924, i l'Assessoria Tècnica inspeccionada periòdicament, el procés culminà amb la destitució de Manuel Ainaud, el 27 d'octubre de 1926.⁵⁷

La Mancomunitat⁵⁸ no s'escapà a la intervenció amb el nomenament d'un nou president el gener de 1924, fins a la seva liquidació el juny de 1925. Algunes de les seves escoles van deixar de poder expedir títols acadèmics oficials el febrer de 1924, es tancaren la majoria d'escoles superiors que en depenien (de Funcionaris, d'Infermeres, d'Alts Estudis Comercials, Superior de Bells Oficis) i a altres escoles (d'Agricultura, Tècnica d'Oficis d'Art, del Treball, de Bibliotecàries) es modificà el funcionament i se substituï el professorat;⁵⁹ també van desaparèixer els estudis normals, l'escola graduada annexa i se suprimiren les escoles d'estiu i la publicació del Butlletí dels Mestres i dels Quaderns d'Estudi. El desmantellament encara va ser més gran quan arran de la proposta de destitució de G. Dwelshauvers, professor belga director del Laboratori de Psicologia experimental del Consell de Pedagogia, nombrosos professors foren també destituïts arran de la signatura d'una protesta contra la mesura.

La reacció a les mesures anticatalanes de Primo de Rivera incrementà el sentiment nacional i intensificà l'activisme nacionalista sota formes diverses, alhora que es canalitzaven diferents protestes per fer front a l'aplicació arbitrària de la legislació repressora.⁶⁰ Aquests fenòmens cimentaren el futur èxit electoral de l'Esquerra Republicana de Catalunya el 1931.

Els grups escolars Baixeras i La Farigola, que havien començat a impartir classes el curs 1923-24, sota la direcció dels regents de les normals de magisteri de nois i noies, quedaren afectats en el seu funcionament per la supressió del Patronat. Els seus mestres van perdre la gratificació econòmica atorgada per l'Ajuntament, situació pal·liada en part per l'ajut de les associacions de pares, i van haver de sotmetre's a l'acatament de l'espanyolisme patriòtic proposat des del govern. Malgrat

57. Vegeu C. CAÑELLAS, *Política cultural de l'Ajuntament de Barcelona: 1916-1929*, tesi dirigida per Albert Balcells, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, Facultat de Filosofia i Lletres, 1982.

58. Vegeu E. UCÉLAY-DA CAL, «La Diputació durant la Dictadura (1923-1930)» a *Historia de la Diputació...*

59. En l'estudi de R. ALBERDI, «Política i ensenyament a Barcelona. L'Escola del Treball (1913-1930)», *Recerques* 14, 1983, l'autor destaca aquests canvis negatius però afegeix que els anys de la Dictadura foren per a aquesta institució, «malgrat els entrebancs, anys de creixement i plenitud».

60. Vegeu A. PERUCHO, *Catalunya sota la dictadura: dades per a la història*, Badalona, Proa, 1930; J. M. ROIG ROSICH, *La dictadura de Primo de Rivera a Catalunya. 1923-1930. Un assaig de repressió cultural*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992.

això, aquests grups seguiren amb un funcionament modèlic i cimentaren la bona imatge de les noves escoles públiques barcelonines, gràcies a la continuïtat dels mestres funcionaris.

Durant la Dictadura s'aturà la construcció iniciada d'alguns dels grups escolars previstos en el pla de 1917, arran d'unes inspeccions per detectar possibles irregularitats en els contractes, fins que la proximitat de la celebració de l'Exposició de 1929 va fer accelerar l'acabament d'una nova escola al Parc Güell, inaugurada amb el nom de Primo de Rivera.

L'any 1930, en ser destituït Primo de Rivera, un cop reconstituïts l'Ajuntament⁶¹ i la Comissió de Cultura, refet el Patronat Escolar per la Reial ordre de 2 juliol, i reintegrat Manuel Ainaud a l'Assessoria Tècnica, s'accelerà al màxim l'enllestiment de les obres, amb la reapertura del debat sobre la col·laboració amb l'Estat en la gestió de les escoles barcelonines. Tanmateix, malgrat les veus que reclamaven un model escolar propi, es mantingué el règim mixt Ajuntament-Ministeri⁶² i es convocà concurs per nomenar 140 mestres de primària i de pàrvuls.

L'escola a l'aire lliure Ignasi Iglésias a Sant Andreu s'inaugurà el dia 10 d'abril de 1930, i el 29 de març de 1931, quan faltaven pocs dies per a la proclamació de la República, s'inauguraren 12 grups escolars. Uns estaven en edificis monumentals construïts segons el projecte de Josep Goday (Milà i Fontanals i Lluïsa Cura, Ramon Llull, Lluís Vives i Pere Vila), d'altres eren ampliacions i remodelacions de vells edificis escolars (Dolors Monserdà, Les Corts i Baldiri Reixach) o canviats en els seus usos, com ara el Grup Escolar Mossèn Cinto, ubicat a les oficines de l'Exposició de 1929. Els centres Raimon de Penyafort, Aribau i Pi Margall, en barris de cases barates, s'hostatjaren en edificis molts senzills, projectats en els anys de la Dictadura i ben lluny dels plantejaments arquitectònics i pedagògics de Goday; també fou posat en funcionament el Baldiri Reixach, inaugurat anteriorment amb el nom de Primo de Rivera, però que no havia iniciat les activitats.⁶³

Davant la volada que prenia el projecte escolar barceloní, hagué mestres que en valoraven el model, però molts el qualificaven d'elitista, es dolien de les diferències entre els dos tipus d'escola pública i proposaven que els beneficis dels adscrits al Patronat s'estenguessin a totes les escoles. De fet, la selecció per concurs de mèrits derivà vers als grups escolars barcelonins bona part del més selecte del magisteri català, concentració a la capital que no deixà d'afectar el conjunt del país.

61. La reorganització consistorial de 25 de febrer de 1930, per la qual la meitat de les regidories eren per als majors contribuents i l'altra meitat per als homes que havien obtingut més vots des de les eleccions de 1917, sota la presidència del Marques de Comillas com a alcalde nomenat, va ser un parèntesi que s'aprofità per intentar refer tot allò que s'havia anorreat durant la Dictadura. C. CAÑELLAS I ROSA TORAN, «Dels Regionalistes de la Lliga a la Dictadura de Primo de Rivera: l'Ajuntament de Barcelona 1915-1931», *L'Avenç* 58, 1983, 210-217.

62. RD 7-9-1930.

63. Vegeu AJUNTAMENT DE BARCELONA. COMISSIO DE CULTURA. *Record de la inauguració oficial dels Grups escolars de Barcelona el diumenge de Rams 29 de març de 1931*, 1931; *La Veu de Catalunya*, *La Nau*, *El Matí*, *La Publicitat*, *La Rambla*, 30 i 31 de març de 1931.

Edificis adients i bona direcció dels equips de mestres donaren un impuls decisiu a l'educació pública a Barcelona, des del moment que la població se sentí cridada a portar els fills a les noves escoles, tal com apuntà Artur Martorell:

La sola visió dels Grups Escolars ha fet variar la posició dels barcelonins envers l'eficàcia de l'escola pública puix que conscient o inconscientment han apreciat com aquest esforç de l'Ajuntament de Barcelona per donar una bells edificis, uns fogars esplèndids a les escoles de la Ciutat, no podia romandre sense un abrondament espiritual... Per això han fet tant bo de veure com així que l'Ajuntament ha obert el seu servei de matrícules i ha ofert als ciutadans les portes de les escoles, ja fossin nacionals, com municipals, com Grups Escolars, hi han acudit sol·licitant un lloc gent de tots els estaments; i han confiat els seus fills a la ciutat tant aquells que omplien les classes d'institucions obreres i populars, perquè en elles realitzaven els seus ideals de solidaritat i cooperació mútua, com els que tenien apetència d'higiene, de confort, i aspiraven a una instrucció sòlida, com els que desitjaven una integració a les noves tendències educatives; perquè tots han considerat que en aquests nous grups trobarien complets els seus desigs.⁶⁴

La Lliga i els republicans foren conscients d'aquest sentir cívic de valoració de l'escola pública i inclogueren la qüestió educativa en les seves campanyes per a les eleccions municipals d'abril de 1931, atribuïnt-se mèrits en la seva realització, des d'un plantejament de continuïtat de la tasca empresa per la Comissió de Cultura després del parèntesi dictatorial.⁶⁵ El seu optimisme per la fi de la Dictadura els impedí adonar-se del canvi de sensibilitat de la societat catalana, més inclinada a anar més enllà de l'autonomisme regionalista i més radicalitzada en la qüestió social que el vell lerrouxisme, com ho demostrava el ventall de noves opcions partidistes, des de l'independentisme insurreccional de Macià a la Unió Socialista de Catalunya. La radicalització afectà també els mestres, molts dels quals passaren a organitzar-se sindicalment dins la FETE (Federación de Trabajadores de la Enseñanza) de matriu socialista.⁶⁶

En aquests mesos de transició, les concessions dels governs Berenguer i Aznar envers Catalunya no van ser suficients per refer els lligams de la població amb les fidelitats del passat. Les eleccions municipals d'abril de 1931 evidenciaren la sintonia amb un nou partit, l'Esquerra Republicana de Catalunya, formació heterogènia

64. A. MARTORELL, «L'escola pública i els grups escolars», *Butlletí dels Mestres* 46, any III, 2a època, 13-4-1931.

65. Hi ha articles sobre el tema a *La Publicitat*, 31-3-1931 i 5-4-1931; *El Poble català*, 7-4-1931 i 9-4-1931; *La Nau*, 6-4-1931; *La Veu de Catalunya*, 4-4-1931 i 8-4-1931; *El Progreso*, 10 i 11-4-1931.

66. Pel que fa al canvi en l'ambient dels mestres, vegeu C. CAÑELLAS i R. TORAN, *Dolors Pièra: mestra, política i exiliada*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat - Institut d'Educació de Barcelona, 2003. Per a l'evolució de la FETE, F. DE LUIS MARTÍN, *La FETE en la Guerra Civil española: 1936-1939*, Barcelona, Ariel, 2002; F. DE LUIS MARTÍN, *Magisteri i sindicalisme a Catalunya: la Federació Catalana de Treballadors de l'Ensenyament (FCTE), des del seu origen fins a la Guerra Civil*, Barcelona, Ediciones del Serbal, 2006

capaç d'aglutinar sota el prestigi de Francesc Macià la tradició catalanista i republicana. A partir d'aleshores, els anteriors assajos de la Mancomunitat i l'obra de la Comissió de Cultura de l'Ajuntament barceloní haurien de situar-se en les noves perspectives autonòmiques.

10. *La Segona República i l'ensenyament a Catalunya*

Des de la consciència de la transcendent labor de l'escola pública com a formadora de ciutadans, el govern provisional de la República encetà un seguit de mesures per posar remei al greu dèficit educatiu amb significatius augments pressupostaris sota els ministeris del mestre Marcel·lí Domingo i de l'institucionista Fernando de los Ríos, que havien de permetre multiplicar el nombre de places i de mestres, efectius a Barcelona amb la dotació del primer institut-escola. També s'obrí camí a l'ús de la llengua pròpia, amb la promulgació dels decrets de l'ensenyament del català a les escoles normals i el de bilingüisme.

Els grans principis afirmats en la Constitució de desembre de 1931, segons els quals l'escola havia de ser estatal, única i laica, amb respecte a les peculiaritats de cada regió i fonamentada en els principis pedagògics de l'escola nova, no arribaren però a consolidar-se en una pràctica continuada, i la inestabilitat política del nou règim no permeté el debat i la promulgació d'una nova llei educativa.

El respecte a la identitat catalana acordat en el Pacte de Sant Sebastià, l'any 1930, no havia sigut més que un acord conjuntural. Les negociacions empreses entre el 14 i el dia 28 d'abril de 1931, des de la proclamació de la «república catalana dins l'estat federal espanyol» de Macià a la constitució del Consell provisional de la Generalitat, foren suficients per evidenciar que la sort de l'autonomia catalana quedava més vinculada a la posició del govern central que a la voluntat popular.

A Catalunya, la conjuntura era prou madura per demanar el dret de regir l'ensenyament propi i així ho recollí el projecte d'estatut redactat a Núria pels parlamentaris catalans i votat per plebiscit, però aquesta reivindicació, junt amb la de l'oficialitat del català, es va anar diluint en els debats a les Corts de Madrid. El text estatutari, aprovat finalment l'agost de 1932, en el seu article 2n definia la cooficialitat de les llengües catalana i castellana i en el 7è atorgava a la Generalitat de Catalunya la potestat de crear i sostenir centres d'ensenyament, tot mantenint la xarxa estatal, obrint-se pas així a un sistema escolar públic dual. Els mestres no adoptaren una posició unànime: mentre la Asociación Nacional del Magisterio Primario reclamava una major intervenció de l'Estat, la Federació de Mestres Nacionals de Catalunya, des de les pàgines d'*El Magisteri Català*, manifestava els seus dubtes sobre el futur:

Si la Generalitat porta a efecte les facultats que acaben de ser-li concedides, ens trobarem a Catalunya amb dues Escoles públiques i oficials amb el greu perill que puguin ésser considerades com a representants de dues cultures diferents i fins i tot antagòniques, quan en realitat, podien ben agermanar-se i una sola escola complir la doble finalitat que es desitja... Si l'escola com s'ha dit i repetit tantes vegades ha de ser una continuació de la llar, un organisme que visqui d'acord amb el medi, procurant perfeccionar-lo i

estant animat sempre d'un afany de constant superació, el dia que a Catalunya existeixin les dues escoles oficials, quina serà la que encarni el veritable sentit popular, és a dir, quina serà l'escola del poble? i la que no sigui l'escola del poble, què serà?⁶⁷

De fet, les possibilitats reals de dur a terme una obra sòlida per part de la Generalitat eren molt limitades per la migradesa dels recursos econòmics per escometre un pla escolar, i s'optà per seguir el camí encetat per la Mancomunitat, tot centrant l'atenció en la formació dels mestres, la incentivació de la renovació pedagògica i la seva aplicació en escoles experimentals. Fruits d'aquesta política foren l'Escola Normal i la seva escola annexa, el Consell de Pedagogia i la potenciació dels Instituts-escola, amb una fórmula fins a un cert punt similar a la del Patronat Escolar pel que fa el nomenament dels mestres.⁶⁸ Malgrat que l'ideari d'Esquerra Republicana era propici a la generalització de l'escola pública, els límits de les competències de l'Estatut comportaren un sistema heterogeni amb grans diferències entre les escoles nacionals, dependents del Ministerio de Instrucción Pública, representat per les juntes locals i provincials, i les noves institucions autonòmiques impulsades des de la ponència d'ensenyament primari del Consell de Cultura de la Generalitat, presidit per Ventura Gassol. La situació encara era més diversificada a Barcelona, on l'Ajuntament mantingué les escoles municipals i multiplicà les escoles de Patronat. La creació del Consell Regional per al primer i segon ensenyament el novembre de 1933, com a filial del Consejo Nacional de Primera Enseñanza, nascut el 5 de maig de 1931, havia de servir per coordinar els organismes estatals i catalans, però els avenços en el seu organigrama i els treballs teòrics de les ponències foren lents i plens d'obstacles.

Límits legals, traves administratives i mancances de finançament frenaren l'actuació del Consell, que tingué una vigència marcada pels avatars de la política. Dissolt i substituït pel Comisariado de Enseñanza després dels fets del 6 d'octubre, no va ser restablert fins al 26 de març de 1936, com altres institucions autonòmiques després de la victòria del Front d'Esquerres.

L'obra escolar de la Generalitat a la ciutat de Barcelona va tenir, doncs, un caràcter més simbòlic que quantitatiu i la resolució del problema de la manca de places públiques va seguir estant en mans de l'Ajuntament i la seva Comissió de Cultura.

11. La Conselleria de Cultura de l'Ajuntament i el problema escolar de la ciutat

Els trets que distingiren l'acció municipal republicana foren la voluntat d'eixamplar l'abast de l'escola pública des de l'acció municipal, un cop acceptada la muti-

67. *El Magisteri Català* 4, 26-5-1932.

68. M. ROSELL, *La Generalitat de Catalunya. 2, La política cultural: el bilingüisme. L'ensenyament. El patrimoni. La cultura popular*, Barcelona, Undarius, 1977; R. NAVARRO SANDALINAS, *La educación en Cataluña durante la Generalidad 1931-1939*, Barcelona, Edicions 62, 1979.

lació del projecte estatutari, i l'acomodació dels seus ensenyaments a les grans línies de l'ideari republicà: la catalanitat, el laïcisme i el civisme.⁶⁹

La Comissió de Cultura quedà integrada per una majoria de regidors d'Esquerra Republicana de Catalunya, el partit que detentava la majoria,⁷⁰ i l'Assessoria Tècnica seguí garantint la continuïtat de les realitzacions fins a la mort de Manuel Ainaud, el desembre de 1932. Aleshores es reorganitzà amb una direcció col·legiada de tres membres, Joaquim Xirau, director del Seminari de Pedagogia; Miquel Santaló, professor de l'Escola Normal; i Rosa Sensat, directora de grup escolar.⁷¹

En contraposició a la tendència empresa des de la Generalitat, a l'Ajuntament les directrius d'ERC s'inclinaren per abandonar la línia d'experimentació qualitativa pròpia de l'etapa anterior, per abocar-se a una intensificació en l'oferta de places de l'ensenyament públic. L'Assessoria Tècnica s'esmerçà en ubicar escoles en edificis adaptats (pavelló de la Companyia de Tabacs de Filipines, els quatre hotels de la plaça Espanya, el Palau del Governador del Parc de la Ciutadella, pavellons de fusta de l'Exposició de 1929). L'únic grup escolar de nova planta fou el Collasso i Gil, construït mercès al llegat del que fou alcalde de Barcelona, segons projecte de Josep Goday que hi emprà un llenguatge menys barroquitzant que en els seus anteriors grups, sense deixar el tractament monumental. Amb la doble finalitat d'ampliar les places escolars públiques i alhora impulsar les orientacions laïcistes i igualitàries dels primers governs republicans, l'Ajuntament procedí a incautar, amb l'autorització del govern, els tres grans complexos educatius de Casp, Rosselló i Sarrià de la Companyia de Jesús, que passaren a ser regits pel Patronat Escolar. En el cas de Sarrià, les reticències de les famílies dels antics escolars a seguir-hi cursant estudis feren que les places poguessin posar-se a disposició dels infants de les zones més deprimides de la ciutat, sobretot Ciutat Vella, que eren traslladats gratuïtament per la Companyia de Tramvies de Barcelona, mentre que a l'estiu les instal·lacions es feren servir per a semicolònies.⁷²

L'extensió de l'abast de les escoles de Patronat donà més força a les polèmiques entre el magisteri, atès que les condicions de treball i el sobresou dels acollits al règim de Patronat esdevenien un greuge comparatiu amb la resta dels docents, tot i que havien vist doblats els seus salaris a partir de les mesures del ministre Marcel-

69. Per entendre la valoració de l'ensenyament a l'etapa republicana, R. ARACIL MARTÍ i A. SEGURA (coord.), *Educació, municipis i República*, Barcelona, Publicacions i Edicions Universitat de Barcelona, 2006.

70. Per a l'evolució política de l'Ajuntament en el període republicà, R. ALQUEZAR, *L'Ajuntament de Barcelona en el marc del Front d'Esquerres*, Barcelona, Columna, 1986; i F. AINSA, *República, guerra i revolució. L'Ajuntament de Barcelona (1931-1939)*, Barcelona, Editorial Base - Ajuntament de Barcelona, 2009.

71. Vegeu R. TORAN, *Política cultural de l'Ajuntament de Barcelona. 1930-1936*, tesi doctoral, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, 1982; C. CAÑELLAS i R. TORAN «El Domini hegemònic d'Esquerra Republicana», *L'Avenç* 58, 1983, 218-225.

72. Vegeu «L'obra constructiva de l'Ajuntament. Nous grups escolars», *Gaseta Municipal* 44, 1932; *50è aniversari grups escolars 1931-1981, Patronat Escolar de l'Ajuntament*, Ajuntament de Barcelona, Àrea d'Ensenyament, Institut Municipal d'Educació, 1981.

lí Domingo. Davant la situació, la Federació Nacional de Mestres de Catalunya apostava per l'ampliació del règim de patronat, en canvi, el Deganat de Mestres de Barcelona demanava l'extensió de la gratificació als mestres a totes les escoles públiques. El nou alcalde Carles Pi Sunyer, president del consistori electe el gener de 1934 amb majories d'ERC, reblava en la necessitat d'una nova orientació en la política d'escolarització:

El municipi anterior havia elevat el nombre d'alumnes que rebien instrucció en els grups escolars. Però l'obra de cultura de l'Ajuntament no podia continuar de la mateixa manera com havia estat orientada fins llavors. Era massa costosa en relació al rendiment que se n'obtenia. Les finances del municipi no havien permès estendre aquella obra amb el mateix nivell i eficiència i d'això en resultava i de fet era així, que, mentre un número considerable d'alumnes rebien una bona instrucció en excel·lents escoles, molts altres nens i nenes en major número, no en rebien cap, ni tenien escola on anar... A fi de començar a resoldre aquest problema el primer pas consistia en obtenir el màxim rendiment possible de les institucions existents. I els nous edificis escolars podien ser mes modestos, no tan monumentals, no amb tants esgrafiats, d'un tipus que complís la seva missió pedagògica amb més simplicitat exterior.⁷³

Davant el dèficit xifrat en 28.000 places,⁷⁴ des de la Conselleria de Cultura (nou nom adoptat per les comissions a partir de l'aplicació de la Llei municipal de 1934), s'elaborà un projecte per forçar al màxim la capacitat de les aules i per incrementar la dedicació docent dels mestres, acompanyat del compromís municipal de fer un nou pla de conjunt de construccions escolars que substituís el de 1917, al mateix temps que es valorava la integració en el règim de patronat de tots els mestres nacionals de Barcelona, com un intent per acabar amb la dualitat del sistema escolar. Aquests propòsits quedaren a l'aire a partir dels fets del 6 d'octubre, amb la reorganització del consistori promoguda des del govern central, que posà l'Ajuntament en mans de la Lliga i de la minoria radical. El gir polític comportà dificultats al Patronat pel nomenament de mestres per als nous grups a punt d'inaugurar, i suscità protestes entre els seleccionats, que no disposarien dels avantatges econòmics dels seus predecessors. Mentrestant els pares, davant el perill que les escoles de Patronat fossin incorporades a un règim general, es mobilitzaren des de les diverses associacions existents, moltes d'elles agrupades a la Federació de Pares, Alumnes i Exalumnes dels Grups Escolars de Barcelona.

73. C. PI SUNYER, *La República y la guerra. Memorias de un político catalán*, Mèxic, Oasis, 1975, 202-203.

74. En aquell moment, el nombre d'escoles d'ensenyament primari públic a la ciutat, segons les dades de l'Oficina de Matricules Escolars del Municipi, era de 12 escoles municipals, amb 2.109 alumnes, 147 nacionals, amb 11.644 alumnes, i 26 grups escolars, amb 16.529 alumnes, acollint en total 30.282 alumnes.

Mentre durà la intervenció a l'Ajuntament, la Conselleria de Cultura, presidida per la Lliga, es plantejà l'atorgament de subvencions a les escoles privades per absorbir els alumnes sense plaça, proposta frenada per la minoria radical en el sentit que en fossin excloses les confessionals. Havia començat *la batalla de l'escola*, que no era altra cosa que la confrontació entre dos models, el de La Lliga, que considerava l'ensenyament «una funció social que l'estat i en aquest cas el Municipi ha de regular i controlar, però només suplir quan la iniciativa privada, degudament estimulada sigui insuficient per satisfer les necessitats col·lectives»,⁷⁵ i el d'Esquerra, que defensava el sistema públic però no s'atrevia a anar més enllà del marc que li delimitava l'Estat. *La batalla de l'escola* seguí durant la campanya electoral, en la mesura que el Front d'Esquerres proclamava el retorn a la política educativa del primer bienni, mentre que el Front Català d'Ordre presumia de la seva política d'ajut a l'escola privada que havia permès lluitar contra el dèficit escolar, amb 42.775 nens assistint a les escoles oficials o subvencionades, enfront dels 30.282 de l'any anterior.⁷⁶

La victòria del Front d'Esquerres restablí en els seus càrrecs els regidors destituïts el 1934 i normalitzà l'activitat del Patronat. Acabaren les subvencions a l'escola privada, i es van reprendre els nomenaments de mestres i el diàleg amb les associacions del magisteri sobre les discriminacions entre mestres, fins i tot al si del mateix Patronat.

La realitat del dèficit escolar seguia sent ben viva i la campanya a favor de l'escolarització total, amb el lema «El problema dels 50.000 nens sense escola», exigia noves respostes. La necessitat de multiplicar les places escolars públiques amb escassa inversió posà de manifest els límits de l'ús de llenguatges arquitectònics monumentalistes, criticats tant des de les opcions funcionals i racionalistes del GATPAC⁷⁷ com des del mateix magisteri, que, sense deixar de valorar les seves possibilitats quant a instal·lacions i treball en equips amplis, copsava les dificultats d'organització de les escoles de grans dimensions.⁷⁸

12. *Les escoles del Patronat: identitat, valors i orgull col·lectiu*

La solemnitat dels edificis de Goday i la seva ubicació en carrers de molta circulació van contribuir de manera notable al sentit de dignificació de l'ensenyament públic que molts ciutadans consideraven primordial per al progrés personal i col·lectiu. A aquesta imatge s'hi afegí la qualitat de la majoria dels mestres oficials seleccionats pel Patronat, que incentivats en la seva labor, s'hi abocaren amb entusiasme i treballaren en equip amb els professors d'ensenyaments especials de música i educació física, nomenats directament per l'Ajuntament. El Patronat con-

75. E. MAYNÉS, «La funció municipal en el problema de l'escola», *La Veu de Catalunya*, 27-9-1935.

76. *La Veu de Catalunya*, 9-2-1936.

77. J. L. SERT, *Arquitectura i urbanisme* 12, any VI, 1936.

78. *La Rambla*, 5-6-1935.

tribuï també a la posada al dia de les seves escoles amb la subscripció a revistes, l'adquisició de llibres i material didàctic, i multiplicà l'abast de l'obra de colònies encetada anys abans.

L'alumnat que assistí a les escoles de Patronat era socialment plural. Josep Maria Ainaud recordava que ell i els seus germans anaven a escola amb els fills de la portera, i Francesc Casares evoca com se sentia a l'escola Baixeras:

l'emulsió escolar que m'obligava a un cert capteniment clarament cautelós. Vull dir amb això que a l'escola Baixeras, Ramon i jo teníem la fama injustificada de gaudir d'un estatus privilegiat pel fet de ser "fills de mestres". No era només el nostre cas, sinó també el d'alguns nois com ara els fills dels senyors Montserrat, Casassas, Estruch i Balaguer, mestres, com el meu pare, d'aquell grup escolar... A l'escola Baixeras hi anava gent del barri, gent senzilla però també podríem dir-ne proletariat il·lustrat i també classe mitjana, alguns professionals liberals, fills de porters... no hi havia gaires fills de botiguers, aquests anaven a escola de capellans, als Calasanzios, les nenes anaven a les monges...⁷⁹

Les noves orientacions republicanes (laïcisme, neutralitat, civilitat, catalanitat) es deixaren sentir en les directrius del Patronat Escolar i en la seva aplicació a les aules. Els espais i l'ensenyament van perdre les connotacions catòliques i la pràctica litúrgica (misses, primeres comunions) va quedar al marge de l'activitat escolar. A més, s'incidí sobretot en l'educació cívica,⁸⁰ alhora que la coneixença del medi i la història de Catalunya passaven a formar part dels continguts.

Les escoles inculcaven als alumnes l'orgull de participar en la construcció d'un nou model de societat a Catalunya, fonamentat en la valoració d'allò què era públic, cosa que permetia als mestres projectar sobre els infants el discurs democràtic basat en les idees de solidaritat i responsabilitat:

-Nois, fixeu-vos-hi bé: aquests blocs, aquestes llibretes, aquests llapis que us hem repartit, els llibres que feu servir, tot això us ho dona la ciutat de Barcelona, és a dir, tots els ciutadans, perquè vosaltres també ho sou. Per tant n'heu de fer bon ús i considerar-vos molt més privilegiats que molts nens rics ja que els seus pares els ho han de pagar tot. Etc, etc... En resum, el discurs, avui perdut, de l'orgull dels bens col·lectius i de la noblesa del servei públic.⁸¹

A més de transmetre els valors de civisme i convivència, les escoles del Patronat s'afanyaren a aplicar el decret de Marcel·lí Domingo que possibilitava l'ensenyament

79. F. CASARES, *Memòries d'un advocat laboralista (1927-1958). Primera part*, Barcelona, La Campana, 2006.

80. Les llibretes escolars de Francesc Casares reflecteixen el treball de temes de formació civicipolítica als set-vuit anys, amb redaccions sobre les eleccions municipals o el govern de la ciutat. Ell mateix recorda com els alumnes rebien fulletons explicatius dels avenços de l'autonomia catalana (la Generalitat, l'Estatut, el Parlament de Catalunya).

81. F. CASARES, *Memòries d'un...*, 38.

ment en català, un cop feta una enquesta als pares dels grups escolars per poder aplicar el bilingüisme a les aules.⁸²

Segons Francesc Casares: «La llengua vehicular de l'ensenyament, tant a pàrvuls com als graus superiors era –ni cal dir-ho– el català. Això no treia que, sovint, el mestre decidís fer una lliçó en castellà. El castellà i la seva gramàtica s'ensenyaven regularment i regularment es feien lectures de llibres en llengua castellana».⁸³ La normalització de l'ús de la llengua pròpia arribà també als aspectes administratius, emprant el català per a factures i rebuts.

Pel que fa als mètodes pedagògics, es defugí la repetició de memòria i es potencià un ensenyament actiu, amb l'ajut de recursos moderns i tecnificats (filmines, cinema, gramòfons, radio, fotografia), complementat amb sortides al teatre, museus, exposicions i al zoològic; aprenentatge complex del qual les famílies podien copsar-ne els resultats a partir d'exposicions dels treballs dels alumnes.

Als parvularis se seguí utilitzant el mètode Montessori⁸⁴ i als primers graus el mètode Decroly, però alguns dels mestres mes joves s'inclinaren pel mètode Freinet, amb tot el que significava de treball cooperatiu, intercanvi escolar i confecció de revistes amb la impremta escolar.⁸⁵ Tota aquesta labor contribuï a un fort sentiment identitari, tant per part dels mestres com dels nens i nenes que cimentà un orgull col·lectiu de pertinença a les escoles del Patronat, potenciat també a partir de l'organització d'associacions de pares, alumnes i exalumnes.⁸⁶

13. Guerra Civil, franquisme i represa democràtica

El panorama de les escoles públiques barcelonines, a partir de la insurrecció militar de juliol de 1936, es modificà substancialment per l'excepcionalitat bèl·lica i la voluntat de canvis revolucionaris.

El govern català i les organitzacions sindicals de mestres crearen, el 27 de juliol de 1936, el Consell de l'Escola Nova Unificada (CENU),⁸⁷ presidit pel mestre anar-

82. Actes Patronat Escolar, 4-5-1931.

83. CASARES, *Memòries d'un...*, 39.

84. Deixa constància de l'adopció preferent d'aquesta metodologia a parvulari l'opuscle: AJUNTAMENT DE BARCELONA, *L'escola pública a Barcelona i el mètode Montessori*, Barcelona, 1933.

85. F. JIMÉNEZ MIER Y TERÁN, *Freinet en España: la revista Colaboración*, Barcelona, EUB, 1996; J. L. HERNÁNDEZ HUERTA i L. SÁNCHEZ BLANCO, «El periódico escolar Baixeras (1934-1936), del grupo escolar Baixeras de Barcelona. Otro ejemplo de la aplicación de las técnicas Freinet en España durante la II república», *Temas y perspectivas sobre educación. La infancia ayer y hoy*, Salamanca, Globalia, 2009.

86. S. DOMÈNECH I DOMÈNECH, *Els alumnes de la República. Els grups escolars del Patronat Escolar de l'Ajuntament de Barcelona*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008; i del mateix autor, *Els alumnes de la Generalitat. Els Institut-Escola Republicans*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2009.

87. Vegeu A. M. SBERT, «Organització de l'obra cultural» i V. COLOMER, «L'obra cultural de l'Ajuntament de Barcelona», *Nova Iberia* 3, 1937; i també E. FONTQUERNI i M. RIBALTA, *L'ensenyament a Catalunya durant la Guerra Civil*, Barcelona, Barcanova, 1982; M. RIBALTA, «Una proposta educativa global i innovadora: el CENU (Consell de l'Escola Nova Unificada)», *Educació i Història*, 1, 1994.

quista Joan Puig Elias, de gran carisma en els cercles pedagògics racionalistes per la seva experiència a l'escola Natura del Clot. L'objectiu del CENU era coordinar totes les escoles públiques i integrar la resta d'establiments fins aleshores en mans privades, alhora que prenién força els grans principis republicans de democratització total de l'escola, sense privilegis d'origen social ni diferències de gènere, així com el laïcisme i la gratuïtat. A la pràctica, es multiplicaren les places escolars mitjançant la incautació d'edificis particulars, a partir de la informació del Sindicat d'Arquitectes i es facilità l'experimentació pedagògica.

La trajectòria del CENU es veié condicionada per l'evolució política de la Generalitat, amb canvis a partir de 1937 i, amb el front cada cop més a prop de Catalunya, s'hagueren d'afrontar nous reptes, com ara l'atenció alimentària i l'allotjament dels infants refugiats i la protecció davant els bombardejos, la manca de mestres i la substitució dels que marxaven al front, i l'arribada dels que fugien de les zones ja conquerides pels nacionals.⁸⁸

El desig de configurar una escola diferent, lligada a un nou ordre social, tingué a Barcelona una concreció ben peculiar. Des de l'Ajuntament s'elaborà un mapa escolar amb el detall de les necessitats de tots els districtes i es va preveure el finançament de les obres d'adaptació dels edificis previstos, alhora que es posava fi al model de la dualitat escolar existent fins aleshores a la xarxa pública.

Per a Catalunya la derrota republicana significà la supressió de l'Estatut, la desaparició de les institucions autonòmiques i la privació de l'ús de la llengua pròpia en tots els àmbits públics. En conseqüència, tots els organismes educatius dependents de la Generalitat republicana desaparegueren (Universitat Autònoma, Escola Normal, instituts-escola) o passaren a mans del Ministerio de Educación Nacional, que suprimí els consells regionals de primer i segon ensenyament.

La fi del Patronat va convertir els grups escolars barcelonins en *escuelas nacionales graduadas*, sense cap diferència administrativa entre elles, amb els serveis de neteja, enllumenat, aigua i gas; manteniment de l'edifici i mobiliari i pagament dels conserges i professors d'ensenyaments especials a càrrec de l'Ajuntament. Sols se salvaren, pel seu caràcter d'escoles especials, els centres pròpiament municipals, parvularis, escoles a l'aire lliure i d'ensenyament domèstic i per a sordmuts.⁸⁹ A més, les colònies escolars, de llarga trajectòria municipal, passaren a mans de les organitzacions juvenils falangistes, a les quals el municipi hagué de cedir les seves instal·lacions.⁹⁰

88. Presentació de J. GONZÁLEZ-AGÀPITO, «L'anàlisi del CENU en un discurs de Josep Puig i Elias», *Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació* 12, juliol-desembre 2008, 143-172 (Barcelona, Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana).

89. Per a l'evolució posterior del règim d'aquestes escoles municipals, vegeu J. VENTALLÓ, *Les escoles populars, abir i avui*, Barcelona, Nova Terra, 1968.

90. La Comissió Municipal Permanent acordà cedir a la Secció Femenina les colònies de Berga, Casa Puig, Martorelles, Tibidabo, Vilajuana i Sant Hilari de Sacalm. Posteriorment, l'Ordre ministerial de 9 de maig de 1940 prohibí als ajuntaments l'organització de les colònies escolars i establí que havien d'estar al càrrec de les Delegaciones Nacionales y Provinciales de las Organi-

El nou règim imposà una nova llei d'ensenyament primari el 1945 que substituï la vella Llei Moyano quasi centenària. Les responsabilitats en l'ensenyament públic quedaven de nou jerarquitzades en un seguit d'institucions estatals i locals, sota el control del ministeri del govern central. I de forma explícita, l'escola pública tornava a ser destinada als sectors socials més desfavorits econòmicament i l'Església reprenia els privilegis, tant en l'organització de la seva pròpia xarxa educativa com en el control dels continguts de tot l'ensenyament.⁹¹

La centralització, la burocratització, l'autoritarisme i el nacionalcatolicisme s'ensorriren de l'escola pública a Catalunya, sota el control d'una inspecció de marcat caràcter polític, que vigilava els mestres que havien superat la depuració funcional, atemorits davant la perspectiva d'haver de seguir les petjades dels companys més compromesos, exiliats o que havien perdut el dret a exercir la docència.⁹² Malgrat tot, alguns dels mestres que pogueren capejar la depuració sota la cobertura del seu catolicisme mantingueren, tot renunciant a l'ús a la llengua i a l'experimentació, un bon nivell educatiu a les seves aules fins a la seva jubilació a la dècada del 1960.

La desaparició de les aules públiques d'aquests mestres, formats encara en l'esperit republicà, i la seva substitució per mestres més joves ja titulats en les Normals controlades per l'Església i Falange, accentuaren la decadència de l'escola pública barcelonina, just en uns moments en què la dinàmica social estava fent reaparèixer la demanda d'una escola no autoritària i catalana. Aquesta necessitat fou coberta inicialment amb la creació de centres privats a càrrec d'ensenyants delerosos de reprendre el camí de la renovació pedagògica i que acabarien donant cos al moviment de mestres de Rosa Sensat i al renaixement de les escoles d'estiu des de 1966.⁹³

A la dècada dels setanta, les exigències legals per aplicar la LGE de 1971 respecte als edificis i titulació i les demandes del moviment d'ensenyants respecte a les condicions de treball (salari, horaris, assegurances) posaren en qüestió el model d'aquestes escoles, alhora que la demanda d'una nova escola pública, gratuïta, laica i catalana prenia abast popular i passava a formar part del programa reivindicatiu del moviment veïnal del tardofranquisme.⁹⁴

La reclamació d'un estatut d'autonomia per part de l'Assemblea de Catalunya (1971) obligà les forces polítiques a definir-se sobre la idoneïtat de rehabilitar l'Estatut de 1932; en aquest sentit, hagué unanimitat a rebutjar el model dual dins el

zaciones Juveniles de FET y de las JONS Vegeu J. BENET, *Catalunya sota el règim franquista*, Edicions catalanes de París, 1973, 343-344.

91. J. MONÉS PUJOL-BUSQUETS, *L'Escola a Catalunya sota el franquisme*, Barcelona, Rosa Sensat - Edicions 62, 1984

92. F. MORENTE, *La escuela y el estado nuevo. La depuración del magisterio nacional (1936-1943)*, Valladolid, Àmbito Editorial, 1997; S. MARQUÉS SUREDA, *L'exili dels mestres: 1939-1975*, Girona, Llibres del Segle, 1995.

93. Vegeu J. MONÉS, *Els primers quinze anys de Rosa Sensat*, Barcelona, Edicions 62, 1981.

94. C. MOLINERO i P. YSÀS (coord.), *Construint la ciutat democràtica. El moviment veïnal durant el tardofranquisme i la transició*, Barcelona, Icària, 2010.

systema públic d'ensenyament de l'etapa republicana. El debat polític sobre educació es polaritzà a partir de la declaració de l'Escola d'Estiu de Rosa Sensat de 1975⁹⁵ d'objectius comprometedors per al futur de l'escola privada, cosa que provocà la reacció contundent per part del catalanisme conservador, més amatent al manteniment de l'estatus d'aquest sector que a l'extensió de l'escola pública reclamada per amplis sectors populars.

Una de les prioritats dels primers governs autonòmics presidits per Tarradellas⁹⁶ fou la qüestió de la llengua a l'ensenyament, objecte de negociacions per part d'una comissió mixta entre la Generalitat i el Ministeri d'Educació i Ciència, que seguia mantenint totes les competències sobre el sistema educatiu.⁹⁷ De fet, no va ser fins a l'aprovació de l'Estatut de 1979⁹⁸ quan es van reconèixer a la Generalitat competències plenes en matèria educativa, però no exclusives, com quedà palès per la llei de 1980, que garantia la fixació de continguts mínims per part del govern central.⁹⁹

Un cop encetada l'etapa de govern de Jordi Pujol l'any 1980, des de la Conselleria d'Ensenyament s'optà pel manteniment del respecte a l'escola privada i confessional, àmpliament beneficiada de la concertació, i per assegurar la catalanització educativa amb la immersió lingüística a partir de la Llei de normalització de

95. *Per una nova escola pública: Declaració de la X Escola d'estiu Rosa Sensat, Barcelona, juliol de 1975*, Barcelona, Associació de Mestres Rosa Sensat, 2000.

96. «El principal objectiu d'aquells anys era la defensa i la promoció del català, de manera que gairebé tot l'esforç de la modesta Conselleria anà en aquesta direcció. El maig de 1978, Pere Pi-Sunyer aconseguia que el Consell Executiu aprovés unànimement un decret ben explícit i sense precedents a Catalunya [...] Tornant a l'ensenyament del català, el decret que havia aprovat la Generalitat provisional el 22 de maig era una important declaració d'intencions, que situava la llengua catalana en el rang que li pertocava, però era només això, jurídicament parlant, una declaració d'intencions. Era el govern central qui tenia el poder i els mitjans per fer realitat els objectius del decret.» J. VARELA, *Obra de govern. Generalitat de Catalunya (1980-2003). Ensenyament*, Barcelona, Centre d'Estudis Jordi Pujol, 2011, 24.

97. Vegeu J. PUIGBERT, «Cap una nova escola democràtica (1977...)», *Educació i Història* 1, 1994.

98. Estatut d'autonomia de Catalunya de 1979, article 15: «És de competència plena de la Generalitat la regulació i administració de l'ensenyament en tota la seva extensió, nivells i graus, modalitats i especialitats, en l'àmbit de les seves competències, sens perjudici d'allò que disposen l'article 27 de la Constitució i Lleis Orgàniques que, conforme a l'apartat primer de l'article 81 d'aquella, el desenvolupin, de les facultats que atribueix a l'Estat el número 30 de l'apartat 1 de l'article 149 de la Constitució i de l'alta inspecció necessària per al seu compliment i garantia». Vegeu S. MARQUÉS SUREDA, «Competències sobre ensenyament en els estatuts de Catalunya dels anys 1932 i 1979», *Educar* 3, 1983, 157-167.

99. Disposició addicional de la Llei 5/1980, Estatut de centres:

«Dos. En todo caso, y por su propia naturaleza, corresponde al Estado:

a) La ordenación general del sistema educativo.
b) La fijación de las enseñanzas mínimas y la regulación de las demás condiciones para la obtención, expedición y homologación de títulos académicos y profesionales válidos en todo el territorio español.

c) La alta inspección y demás facultades que conforme al artículo ciento cuarenta y nueve, uno, treinta de la Constitución le corresponden para garantizar el cumplimiento de las obligaciones de los poderes públicos.»

1983,¹⁰⁰ malgrat el posicionament pedagògic inicial de la institució Rosa Sensat respecte a l'aprenentatge en llengua materna.¹⁰¹

Tot i l'assoliment de la gestió administrativa amb el traspàs a la Generalitat de Catalunya dels serveis educatius el 1981,¹⁰² el desplegament del sistema educatiu català quedà limitat¹⁰³ per la dependència financera de les transferències de l'Estat central i pel control dels continguts fixat en les successives lleis d'educació (LODE, 1983; LOGSE, 1990;¹⁰⁴ LOE, 2006).

100. La Llei de normalització lingüística de 1983 en el seu article 14 afirmava: «El català com a llengua pròpia de Catalunya, ho és també de l'ensenyament, en tots els nivells educatius».

101. «La línia educativa de Rosa Sensat quant a la llengua propugnava un bilingüisme escolar, no només d'aprenentatge, sinó de tractament educatiu. Cada infant havia de ser educat i ensenyat en la seva llengua familiar i a la mateixa classe. Tot fa pensar que aquesta línia volia constituir un pont entre la situació establerta per la República, amb el Decret de Marcel·lí Domingo i l'escola que es volia recuperar. D'altra banda, la DEC d'Òmnium Cultural presentava una proposta diferenciada, en el sentit que l'escola catalana havia de ser per a tots els alumnes en llengua i continguts catalans, parlessin com parlessin a casa i amb el foment d'actituds positives quant a la catalanitat. Val a dir que ambdues institucions varen fer una feina molt valuosa, i varen mantenir les respectives posicions al llarg de prop de vint anys.» J. ARENAS SAMPERA i M. MUSSET, *La Immersió lingüística: una acció de govern, un projecte compartit*, Barcelona, Centre d'Estudis Jordi Pujol, 2007, 33.

102. J. SARRAMONA (coord.), «L'educació a Catalunya», *Educar* 16, Universidad de Barcelona 1990, 27-70.

103. J. GALÍ, «El dret a regir l'ensenyament segons A. Galí», *Revista Catalana de Pedagogia* 4, 2005; VARELA, *Obra de govern...*

104. Llei orgànica 1/1990, BOE 4 octubre 1990; títol preliminar, article 4.

«2. El Gobierno fijará en relación con los objetivos, expresados en términos de capacidades, contenidos y criterios de evaluación del currículo, los aspectos básicos de éste que constituirán las enseñanzas mínimas, con el fin de garantizar una formación común de todos los alumnos y la validez de los títulos correspondientes. Los contenidos básicos de las enseñanzas mínimas, en ningún caso requerirán más del 55 por ciento de los horarios escolares para las Comunidades Autónomas que tengan lengua oficial distinta del castellano y del 65 por ciento para aquéllas que no la tengan.

3. Las Administraciones educativas competentes establecerán el currículo de los distintos niveles, etapas, ciclos, grados y modalidades del sistema educativo –del que formaran parte, en todo caso, las enseñanzas mínimas.

4. Los títulos académicos y profesionales serán homologados por el Estado y expedidos por las Administraciones educativas en las condiciones previstas por la presente ley y por las normas básicas y específicas que al efecto se dicten.»